

Nr 997

Av herr Heckscher m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 138, angående studiesocialt stöd till studerande ungdom.

(Lika lydande med motion nr 813 i Första kammaren)

I proposition nr 138 framlägges förslag om ett studiesocialt system för studerande inom olika skolformer ovanför grundskolan. Propositionen har föregåtts av ett antal utredningar, av vilka studiehjälpsutredningen i september 1963 redovisade sitt arbete i betänkandet »Bättre studiehjälp» (SOU 1963: 48). Studiehjälpsutredningens förslag avser i huvudsak elever inom skolformer, som följer efter grundskolan och där huvuddelen av eleverna är under 21 år. Studiesociala utredningen överlämnade under hösten 1963 betänkandena »Akademikernas skuldsättning» (SOU 1963: 44) och »Studentrekrytering och studentekonomi» (SOU 1963: 53) med visst bakgrundsmaterial för en kommande studiesocial reform. I december 1963 framlade utredningen i betänkandet »Rätt till studiemedel» (SOU 1963: 74) ett förslag till lag om finansiering av högre studier. Förslaget innefattar en helt ny stödform, som skall stå öppen inte bara för universitets- och högskolestuderande utan över huvud taget för elever vid läroanstalter, där eleverna i allmänhet är över 21 år.

Propositionens förslag beträffande studiehjälp till elever i gymnasier och yrkesskolor m. fl. läroanstalter.

Studiehjälpen skall utformas efter olika regler för tre skilda kategorier av studerande, nämligen

1. elever vid gymnasier och jämförliga läroanstalter
2. elever över 16 år i grundskolan
3. elever vid gymnasier för vuxna och motsvarande läroanstalter.

De studiesociala förmånerna skall utgöras av studiebidrag jämte tillägg, förhöjt studiebidrag, studielån, förlängt barnbidrag och vuxenutbildningsbidrag.

I jämförelse med nuvarande förhållanden innebär förslaget en kraftig utvidgning av studiehjälpen. Det sker främst genom att 18-årsgränsen slopas och studiebidragets belopp höjs. Stödet till inackorderade och dagligen resande elever utökas och förenklas. En betydande höjning av inkomstgränsen föreslås för det inkomstprövade stödet. Det behovsprövade tillägget till barn till ensamstående vårdnadshavare liksom det förhöjda studie-

1 — Bihang till riksdagens protokoll 1964. 4 saml. Nr 997

bidraget till elever över 21 år innebär helt nya inslag i studiehjälpen. Förslaget rörande studielånen medför i stort sett en fördubbling av maxibeloppen för lånen. Samtidigt upphör de med långivningen förbundna subventionerna.

Enligt vår mening är en förbättrad studiehjälp på det gymnasiala åldersstadiet av väsentlig betydelse för att förverkliga målet att ge alla ungdomar möjlighet till den utbildning, för vilken de har förutsättningar och intresse. Vi kan därför förorda det förslag till studiehjälp som framläggs i propositionen, vilket vi finner väl avvägt. Vi instämmer med studiehjälpsutredningen som i SOU 1963: 48 skriver: »Det har visat sig att det väsentligen är vid övergången från lägre skolformer till gymnasiala som en socialt korrelerad avtappning äger rum. Det är främst inför gymnasiets portar, som barn till arbetare och lägre tjänstemän känner tveksamhet om de skall fortsätta sin utbildning. Därav följer att det är på denna nivå, som samhällets åtgärder för att stimulera en vidgad och bättre rekrytering i första hand torde böra sättas in.»

Även om vi med tillfredsställelse hälsar det i propositionen framförda förslaget beträffande en utvidgning av studiehjälpen vill vi ändå ge uttryck åt en rent principiell bedömning av hithörande frågor. Härvidlag kan anföras att barnfamiljernas försörjningskostnader avsevärt skulle komma att lindras ifall de generella bidragen kompletterades med den skattelättnad för barnfamiljer som Ortsavdrag för barn innebär. Som barn bör då även betraktas studerande ungdom inom gymnasiala skolformer utan egen inkomst upp till exempelvis gällande myndighetsålder. Ortsavdrag för barn — som genom studier således är beroende av föräldrarnas stöd — minskar motivet för ökade generella studiebidrag. Eftersom frågan om Ortsavdrag för barn kommer upp i riksdagen i annat sammanhang i anslutning till vid årets början väckta motioner, är vi emellertid för närvarande ej beredda att härutinnan framlägga några konkreta yrkanden.

Propositionens förslag beträffande studiemedel till studerande vid universitet och högskolor m. fl. läroanstalter.

Förslaget omfattar elever vid följande läroanstalter:

universitet och högskolor
 lärarhögskolor
 folkskoleseminarier
 seminarier för huslig utbildning
 teckningslärarinstitut
 slöjdläroarseminariet
 förskoleseminarier
 Ericastiftelsen
 musikpedagogiska institutet
 Svenska Dalcrozeseminiariet
 yrkeslärarutbildningen
 journalistinstitutet
 grafiska institutets ett- och tvååriga kurser

ettårig kurs vid institutet för högre reklamutbildning
 ettårig fackkurs vid handelsgymnasier
 studentkurser för sekreterar- och företagsekonomisk utbildning vid Stockholms, Göteborgs, Uppsala och Lunds yrkesskolor samt vid Bar-Lock-Institutet, Filip Holmqvists handelsinstitut och Bröderna Påhlmans handelsinstitut
 receptarielinjen vid farmaceutiska institutet
 sjukgymnastinstitut
 sjuksköterskeskolor
 statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor
 statens distriktssköterskeskola
 barnmorskeläroanstalter
 centralskolan för utbildning av barnsköterskor
 internatföreståndarinneutbildningen
 sociala barnvårdsseminariet
 Svenska socialvårdsförbundets ålderdomshemsföreståndarinneutbildning
 fackutbildningen vid Sköndalsinstitutet
 landsfiskalsutbildningen
 utbildningen vid SMHI för meteorologisk och hydrologisk tjänsteexamen
 brandingenjörsutbildningen vid statens brandskola
 utbildningen av hälsovårdsinspektörer
 utbildningen av fiskeritjänstemän
 statens skogsmästarskola
 lantmästarutbildningen
 trädgårdsteknikerutbildningen
 tekniska gymnasiernas tretermnskurser för studenter
 sjöbefälsskolorna.

Studiestödet skall utgå utan hänsynstagande till föräldraekonomin. I normalfallet kommer en studerande att erhålla 1 750 kr. per år i studiebidrag. Den studerande kan därutöver med återbetalningsskyldighet erhålla ca 4 800 kr. per studieår med staten som långivare. Återbetalningstiden är kraftigt utsträckt i förhållande till vad som nu gäller, och den återbetalningsskyldige erhåller garantier för att inte återbetalningen skall bli alltför betungande. Vad en person fått ut i studiemedel utöver studiebidrag beräknas i antal basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Lika många basbelopp skall han sedan återbetala. Någon ränta härutöver skall inte erläggas. Värdebeständigheten gäller dock endast så länge den är till den återbetalningsskyldiges fördel. Skulle värdebeständiga återbetalningar sammanlagt bli dyrare än kostnaderna för ett konventionellt lån till marknadsränta, skall högst det sistnämnda beloppet erläggas. Förutom vissa ekonomiska behörighetskrav måste den studerande för att bli berättigad till studiemedel visa studielämplighet. Vid studiernas början anses studielämpligheten ådagalagd av var och en som vunnit inträde på viss utbildningslinje. För fortsatt tilldelning av studiemedel krävs att den studerande visar sig kunna följa normal studietakt. För universitetens och högskolornas del skall statsstipendienämndernas praxis vara vägledande.

Beträffande denna del av propositionen kommer vi i det följande att

framlägga förslag om hur vi anser att ett studiesocialt system bör utformas, vilket på flera väsentliga punkter skiljer sig från departementschefens förslag.

Högerpartiets tidigare förslag i riksdagen

Under de senaste 20 åren har högerpartiet i riksdagen framfört upprepade krav på en positiv lösning av frågan om den skattemässiga behandlingen av studiekostnaderna. Redan på hösten 1944 aktualiserades frågan i en interpellation av högermannen Elis Håstad. Under åren därefter har högerpartiet gång på gång krävt *avdragsrätt vid beskattningen för studiekostnader*.

Riksdagsmän inom högerpartiet har även under en följd av år framlagt förslag om införande av ett generellt studiestöd i form av ett *examenspremiesystem*, vilket har varit ämnat att verka som ett kraftigt incitament till avläggande av examen. Examenspremiesystemet innebär att den studerande efter avläggande av akademisk primärexamen tilldelas en premie som motsvarar kostnaderna för kost och logi under normal studietid enligt kursplanen för respektive examen. Denna premie utgår oavsett hur den studerande finansierar sina studier. Premiens storlek baseras på garantilånemännens beslut angående kostnader för kost och logi.

Nedan skall återges avsnitt ur en av enskilda riksdagsmän inom högerpartiet år 1963 väckt motion (II: 587) som sammanfattar vissa från vårt håll ofta återkommande synpunkter i studiefinansieringsfrågan.

Avsnitt ur motion II: 587/1963

1. Ett studiefinansieringssystem måste vara generellt. Därmed avser vi, att de utgående förmånerna måste komma alla, som uppfyller vissa krav på studielämplighet, till del. De studerande får inte diskrimineras på grund av viss föräldrainskomst, inte heller på grund av egna inkomster, vare sig dessa uppkommit genom eget arbete eller de studerande åtnjuter någon form av stipendier eller ekonomiskt understöd eller har egen förmögenhet. Kravet på att föräldrainskomsten inte får spela någon roll, är en följd av en principiell inställning, att de studerande skall betraktas som självständiga individer. De övriga kraven bottenar i en önskan att undvika allehanda skentransaktioner och inte avskräcka från eget arbete.

2. I den mån de studerande eller vissa av dem åläggs återbetalningsskyldighet, helt eller delvis, för erhållna belopp, måste systemet vara frivilligt. Den studerande skall själv få avgöra vilka förpliktelser han vill åtaga sig.

3. De sociala synpunkterna måste beaktas. Studieavbrott och eventuellt onormalt låga inkomster i det framtida förvärvsarbetet måste kunna medföra befrielser från de förpliktelser, som den studerande åtagit sig. Statskassan måste också svara för en avsevärd del av kostnaderna för studiefinansieringen, vilken närmare utformning av studiestödet man än väljer.

4. Systemet måste vara öppet. Med detta avser vi, att det inte får vara så

konstruerat, att det endast passar för en del studerandegrupper, t. ex. de universitetsstuderande, utan att också andra studerandekategorier kan beredas plats, genast eller senare. All kategoriklyvning av sådant slag, att vissa människor som tillhör en viss yrkeskategori, betalar för varandra, avvisas bestämt. Studiekostnaderna skall betalas antingen av de studerande själva eller av samhället i sin helhet.

5. Statskassan får inte belastas med orimliga kostnader. Därmed avser vi inte, att inte en avsevärd ökning av de utgifter staten i dag har för studiesociala ändamål skulle kunna ske, utan vill endast fästa uppmärksamheten på att inom en inte alltför avlägsen framtid större delen av ungdomen kommer att ägna en avsevärd tid åt studier, vilket kommer att medföra helt andra anspråk än nu på samhället som helhet för studiekostnader. Statskassan kan sannolikt inte svara för alla dessa kostnader.

6. De grupper som hittills genomfört och som f. n. bedriver studier får inte glömmas bort. För dessa grupper, som inte blir delaktiga i ett generellt system enligt ovanstående riktlinjer, måste beskattningsåtgärder och studiesociala åtgärder övervägas. Vi har tidigare framfört förslag i dessa frågor i riksdagen, vilka vi sålunda vidhåller.

Studentutvecklingen

Det svenska skolväsendet har under de senaste decennierna undergått en utomordentligt stark utveckling i kvantitativt hänseende. Ett mått på denna utveckling utgör antalet närvarande studerande vid universiteten och högskolorna, som, efter att ha legat relativt konstant under krigsåren — och stigit från ca 14 000 till ca 17 000 under de fem första efterkrigsåren — därefter stigit i snabb takt, så att studentantalet höstterminen 1961 låg mer än dubbelt så högt som det gjorde höstterminen 1950 (39 000 mot 16 800). Expansionen kommer med största sannolikhet att fortsätta. Prognos- och planeringsgruppen inom ecklesiastikdepartementet har i SOU 1962: 55 offentliggjort ett programmatiskt räkneexempel rörande tillströmningen till akademiska studier och efterfrågan på akademiskt utbildad arbetskraft. Detta räkneexempel slutar på siffran 82 700 närvarande studerande höstterminen 1975 vid universiteten och samtliga högskolor.

I detta sammanhang är emellertid inte bara universiteten och högskolorna relevanta. Studiesociala utredningen redovisar i SOU 1963: 74 det beräknade antalet studerande vid de utbildningslinjer, som föreslås bli omfattade av ifrågavarande studiesociala system. Redan hösten 1964 beräknas sålunda detta elevantal uppgå till inemot 75 000. Prognosen för år 1975 pekar på siffran 95 000, men den gäller ej det totala antalet elever inom dessa skolformer, utan de studiemedelsberättigade studerande.

Ovanstående siffror visar, att en kraftig tillströmning beträffande de postgymnasiala utbildningsvägarna är att vänta under det närmast följande decenniet. Jämföres vår utveckling på detta område med internationella förhållanden framstår emellertid den svenska expansionen som ingalunda

unik. Inom ett flertal länder är exempelvis den relativa andelen studenter av befolkningen högre än hos oss. I samtliga länder med en expanderande ekonomi kan man i dag tala om en formlig »utbildningsexplosion». Dessa länders beräkningar rörande den framtida studiebenägenheten resulterar i statistiska kurvor, vilka är minst lika branta som våra egna. Detta — i förening med att tidigare utförda svenska prognoser »undervärderat» utvecklingen på detta område — stöder uppfattningen att ovan av studiecensur utredningen presenterade siffror om tillströmningen till postgymnasiala studier troligtvis är satta i underkant.

Studieekonomiska principer

Kostnader för studier — en investering

Enligt 20 § kommunalskattelagen har skattskyldig rätt att från brutto-intäkten göra avdrag för alla omkostnader för intäkternas förvärvande och bibehållande. Detta får anses vara huvudregeln för behandlingen av de s. k. naturliga avdragen i en förvärvskälla. Regeln utvecklas och exemplifieras sedan i stadgandena om de skilda förvärvskällorna. För förvärvskällan *tjänst* användes en formulering, som är något snävare än i fråga om övriga förvärvskällor. Beträffande dessa senare talas det mera allmänt om omkostnader, medan bestämmelser för förvärvskällan *tjänst* innehåller uttrycket *kostnader för fullgörande av tjänsten*. Denna snävare formulering torde vara anledningen till att avdrag i praxis inte medges för kostnader för förvärvande av tjänst. Någon principiell anledning att i föreliggande avseende göra skillnad mellan tjänst och övriga förvärvskällor föreligger emellertid inte. I enlighet med den generella bestämmelsen i 20 § borde avdragsrätt föreligga i fråga om studiekostnader. Särskilt framträder det direkta sambandet mellan tjänsteinkomsten och omkostnaderna för studierna i de fall innehavet av en viss examen är ett absolut villkor för erhållande av viss tjänst.

Enligt vår mening är kostnader för studier en investering för framtiden. En person, som nedlagt kapital i sådan utbildning, som avser att bibringa honom kunskaper för framtida användning i visst yrke, har härigenom gjort en investering i en immateriell tillgång. Denna tillgång har en begränsad ekonomisk varaktighetstid, nämligen till den tidsperiod, varunder den skattskyldiges arbetsförmåga varar. En sådan skattskyldig måste i lika hög grad som exempelvis en rörelseidkare, vilken nedlägger kapital i maskiner och inventarier, anses ha investerat kapital i en förvärvskälla. Följaktligen bör han vara berättigad att vid taxering för inkomst av denna förvärvskälla åtnjuta värdeminskningsskattavdrag. Avdraget bör i princip vara så avpassat, att anskaffningskostnaden för den immateriella tillgången, hans kunskaper och färdigheter utgör, blir till fullo avskrivna under den tidsperiod, tillgången kan utnyttjas i förvärvskällan.

Grundtanken beträffande avskrivningsrätt är, att de årliga avdragen av-

passas så att anskaffningsvärde i dess helhet avskrivs under den tidrymd tillgången beräknas vara ekonomiskt användbar. Tillämpat på den immateriella förmögenhetstillgång, som examen utgör, innebär detta, att studiekostnaden i sin helhet skulle vara avdragen först vid inträdet i pensionsåldern. I praktiken låter sig detta inte göras då det i det enskilda fallet blir omöjligt att avgöra under hur lång tid den skattskyldige kan tillgodogöra sig de kunskaper han skaffat sig genom sin investering. Därtill kommer att de närmaste åren efter examen ofta är förknippade med familjebildning och därmed följande betydande kostnader. Den skattemässiga effekten av avdragsrätten — i fråga om inkomstgrupper med skilda inkomstförhållanden — blir även jämnast med en relativt kort avskrivningsperiod.

Det är nödvändigt att det avdragsgilla beloppet måste fastställas efter schablonmässiga grunder. Det bör icke råda delade meningar om att vissa för de studerande ofrånkomliga kostnader för *litteratur, avgifter, försäkringspremier och resor* skall medräknas. En väsentlig del av kostnaderna är emellertid *levnadskostnader* för vilka avdrag ej bör få ske. Däremot bör avdragsrätt vara medgiven för *förhöjda levnadskostnader*. Till icke obetydlig del hör studiekostnaderna till denna kategori, särskilt för de studerande, som icke har sin hemvist å studieorten. Likaså bör hänsyn tagas till att de studerande som regel inte kan tillgodogöra sig ortsavdrag under studietiden. För att vid fastställande av schablonen gå relativt högt talar även det förhållandet, att studerande intjänar sin livsinkomst under ett färre antal beskattningsår än övriga inkomsttagare och på grund härav drabbas hårdare av progressiviteten i skatteskalorna än andra skattskyldiga.

Transfereringsaspekten, studiestödet och bidragsprincipen

Under senare år har debatten om studiernas finansiering framför allt koncentrerats till det direkta studiestödets utformning och storlek. Man kan dela upp de problem som därvid behandlats på tre avsnitt.

1. De studiesociala frågorna
2. Studieförhållandena
3. Studiestödets transfereringseffekt.

1) Till de studiesociala frågorna har man bl. a. fört studiestödets rekryteringsverkan, sambandet mellan studiestöd och yrkesval och korrelationen mellan studiefinansiering och examinationsfrekvens. För något årtionde sedan, då studentantalet var lågt och i huvudsak rekryterat från de högre socialgrupperna, samtidigt som de studerande var hänvisade till föräldrafinansiering eller lån utan kreditgaranti, fanns det fog för påståendet att studiefinansieringen inverkade på rekryteringen till högre studier från de lägre socialgrupperna. Man skall emellertid komma ihåg att rekryteringsaspekten i lika hög grad gällde läroverken där förutom likartade finansieringsförhållanden de studerande även var bundna till en viss studiemiljö. Detta samband har sedan dess försvagats. Allt fler unga människor söker sig nu oberoende av studiemiljö till de intellektuella utbildningsvägarna.

De studieekonomiska villkoren har dessutom förbättrats. I dagens läge får kraven på ökad tillströmning till de gymnasiala läroanstalterna anses tillgodosedda samtidigt som övergångsfrekvensen till de postgymnasiala studierna är mycket hög. Även om det alltid kommer att finnas ett visst samband mellan studiekostnader, socialgruppering och utbildningsval, kan vi inte betrakta rekryteringsaspekten som en primär motivering till ett direkt studiestöd. Detta understrykes av den tidsskillnad som ligger mellan utbildningsvalet, vilket sker vid ingången till gymnasiet, och de studieekonomiska villkoren som gäller några år senare vid inträde i exempelvis universitet. I detta sammanhang har påvisats att ungdomar från de lägre socialgrupperna i mindre utsträckning än övrig ungdom söker sig till längre postgymnasiala utbildningsvägar. Detta förhållande anses motivera ett stöd i form av studiebidrag.

Det är emellertid med förefintligt undersökningsmateriel ej möjligt att fastställa den egentliga orsaken till denna snedrekrytering, varför endast teorier därom kan framläggas. Det uttalas exempelvis att benägenhet att *bestrida studiekostnader med lån* skulle vara jämförelsevis liten vad beträffar ungdom från hem med svag ekonomi. Långt betydelsefullare för denna s. k. snedrekrytering är att de ungdomar som levat under relativt knappa förhållanden under uppväxttiden vill få ett snabbt ekonomiskt utbyte av sin utbildning. En icke återbetalningsskyldig del av studiestödet torde endast i ringa utsträckning kunna påverka detta förhållande. Däremot spelar i detta sammanhang den allmänna välståndsökningen i vårt land en viktig roll.

Välståndsökningen och uthygga stödåtgärder på det gymnasiala stadiet torde därför enligt vår mening i hög grad kunna motverka den s. k. snedrekryteringen.

Det är uppenbart att de ekonomiska villkoren under studietiden har en studiesocial aspekt. Samhället måste härvidlag tillgodose den studerandes efterfrågan på medel som skall täcka studie- och levnadskostnader under studietiden. Huruvida dessa medel skall utgå i form av bidrag eller lån torde emellertid vara av sekundär betydelse och kan ej anses vara en studiesocial fråga.

Korrelation mellan studiefinansiering och studieintensitet har i en del fall ansetts föreligga. Uppenbarligen påverkas studietakten om man förvärvsarbetar under studietiden. Att däremot hävda, att en viss finansieringsform i sig påverkar studietakten, är inte troligt, såvida man inte kan säga, att en låntagare har intresse av att avsluta sina studier snabbare än en stipendiat, då lånesumman faktiskt ökar ju längre tid man studerar. De motiv, som hittills har ansetts föreligga för förvärvsarbete under studietiden, är av social karaktär i den meningen att de måste anses sammanhänga med bristen på studiemedel och villkoren för återbetalningen av studielån efter studietiden. I den mån denna brist avskaffas och återbetal-

ningsvillkoren göres rimliga, bortfaller motiven för förvärvsarbete av sociala skäl.

Den enda studiesociala aspekt som kan läggas på studiestödets utformning gäller de fall då särskilda omständigheter inträffar, som ökar den studerandes försörjningsbördan och därigenom försvårar hans studiemöjligheter eller på annat sätt förändrar studievillkoren genom sjukdom eller dylikt. Ett ökat stöd till studerande med barn är härvidlag motiverat. Vi vill i detta sammanhang erinra om att högerpartiet i partimotion (II: 681) innevarande år framlagt förslag, som syftar till att väsentligt lindra försörjningsbördan för ifrågavarande kategori. I motionen förordas införandet av barnavdrag vid beskattningen enligt principer som även ger studentfamiljer med små eller obefintliga inkomster ett icke obetydligt inkomsttillskott.

2) Frågan om studiernas inverkan på vissa gruppers benägenhet att välja akademiskt yrke beror i stor utsträckning på de studieförhållanden som råder under studietiden. En hög studieavbrottsfrekvens eller förlängd studietid kan i ett flertal fall bero på otillfredsställande studieförhållanden eller på bristen i studiebegåvning. Det förra förhållandet avhjälpes inte i första hand med studiesociala åtgärder utan framför allt med förbättrade undervisningsresurser. Bristande begåvning å andra sidan är ett hinder för studier som bör uppmärksammas före studiernas början. Om detta endast med svårighet kan ske beror det på bristande samstämmighet mellan undervisningen inom de olika skolformerna, framför allt mellan de gymnasiala och postgymnasiala skolorna.

3) Av största betydelse för finansieringssystemets utformning är studiestödets inkomstomfördelande effekt. Det är uppenbart att om man över budgeten skall finansiera ett studiebidrag, får grupper som inte i något avseende erhåller utbildning i de postgymnasiala skolorna medverka i finansieringen av akademikernas studiekostnader. I tre fall kan detta motiveras:

a) Om studier, som i och för sig får anses gagneliga för samhället, inte betraktas som investeringar för den studerande, kan man inte rimligen anse att de som utbildar sig skall bekosta dessa studier. Vad studenterna då utför är ett arbete som fordrar lön, och det är uppenbart att endast staten kan inträda som arbetsgivare. Eftersom vi för vår del betraktar studiekostnaderna som en investering, finner vi det vara orimligt att studenterna dels skall få göra avdrag för sin investering i studiekostnader vid beskattningen och dels skall erhålla ett statligt bidrag för att göra dessa investeringar. Denna princip tillämpad på andra områden inom samhällslivet skulle te sig besynnerlig.

b) Om studerande inom postgymnasiala skolformer har en hög skuldsättning vid inträde i förvärvslivet och samtidigt ogynnsamma inkomstförhållanden under sin aktiva tid, kan deras livslön, jämförd med andra gruppers livslön, te sig ofördelaktig. Detta förhållande kan vara uttryck för en

hög beskattning, ett felaktigt skattesystem eller en ofördelaktig arbetskraftssituation. Man kan naturligtvis bevara detta förhållande och samtidigt hävda att det motiverar en inkomstöverföring över budgeten via studiebidragen. Om man emellertid anser att ifrågavarande kategori i högre inkomstlägen bör ha en rimlig beskattning, att deras studiekostnader bör göras till föremål för avdragsrätt, att löneutvecklingen exempelvis inom den offentliga sektorn inte bör släpa efter den fria marknadens, då kan man svårligen motivera ett kraftigt studiebidrag som även skall betalas av dem som har en sämre ekonomisk ställning än vidareutbildade studenter. Vi finner att detta synsätt blir så mycket allvarligare då — som tidigare nämnts — betydande andelar av framtida åldersklasser kommer att utbilda sig vid postgymnasiala läroanstalter. Skulle deras studier helt eller till stora delar finansieras över budgeten skulle därmed en för övriga grupper betungande statsutgift krävas som väl skulle motivera en inkomstnivellering. Till något sådant vill vi ej medverka.

c) Även om de studerande själva bör bekosta sina studieinvesteringar, finner vi det emellertid motiverat att statsmakterna stimulerar studiegången. Eftersom det är ett samhällsintresse att den enskilde studenten effektivt utnyttjar de undervisningsresurser som står till hans förfogande och avslutar sina studier, anser vi att studiestimulans bör kunna åstadkommas genom premier, vilka skall utgå i begränsad omfattning till dem som kan visa upp ett studieresultat. Om flera av de krav som vi framför i vårt system får en studiesocial effekt, vill vi emellertid understryka att vi primärt ser statsstödet såsom en stimulans till en effektiv studiegång.

Vårt förslag

Avdragsrätt för studiekostnader

Som ovan nämnts är det synnerligen svårt att individuellt pröva till vilket belopp studiekostnader bör vara avdragsgilla, varför schablonbelopp måste fastställas. Utgångspunkten bör enligt vår mening vara ett avdragsgillt belopp å 4 000 kr. för varje studieår av en på normalt tid avlagd primär examen. Avdragsrätten bör få åtnjutas under de fem år som löper från och med det år under vilket den studerande erhåller inkomst under helt år. Det avdragsgilla beloppet bör fördelas jämnt under den ifrågavarande femårsperioden. Rätt till avdrag för studiekostnader enligt ovan angivna riktlinjer bör införas med verkan från och med beskattningsåret 1964. De studerande som efter avlagd examen första gången uppnått hel årsinkomst under något av åren 1960—1963 bör åtnjuta partiell avdragsrätt, som fastställs med utgångspunkt från det år, då hel årsinkomst efter avlagd examen första gången uppnåtts. Skedde detta 1960 bör partiell avdragsrätt åtnjutas med 20 %, varefter för 1961 bör tillämpas 40 %, för 1962 60 % och för 1963 80 %. Den enskilde studeranden bör själv få avgöra tidpunkten då ifrågavarande avdragsrätt första gången skall få åtnjutas.

Studielån för elever inom postgymnasial skolform

Studiesociala åtgärder bör ingå som ett led i samhällets strävanden att bereda studerande — oavsett social och ekonomisk bakgrund och oavsett bostadsort — möjlighet till den utbildning för vilken de har förutsättningar och intresse. Enligt vår uppfattning är därför den viktigaste målsättningen — då det gäller att bygga upp ett studiesocialt system — att samhället garanterar att de studerande i erforderlig utsträckning erhåller till sitt förfogande medel för att finansiera uppehållet under studietiden. Olika uppfattningar kan emellertid föreligga beträffande det sätt på vilket medel skall komma de studerande till godo beroende på vilka ekonomiska principer man därvid stöder sig på.

Som en följd av att vi betraktar studiekostnader som en investering anser vi även i princip att den del av kostnaderna som ej kan bestridas med egna medel bör finansieras genom lån. Det gäller för alla som gör en investering, att därest kostnaderna inte kan bestridas med egna medel så måste krediter anskaffas.

Hur stort belopp som årligen skall kunna utgå i form av studielån är givetvis en bedömningsfråga. Lånegränsen får dock ej sättas för lågt med hänsyn till grundsatsen att alla, oavsett social och ekonomisk bakgrund, bör ha möjligheter att utbilda sig. Det kan visserligen framhållas att samhället ej bör medverka till att de studerande skall börja sin yrkesverksamma tid med en avskräckande skuldbörda. Detta kan enligt vår uppfattning ej utgöra något motiv för en låg lånegräns. De personer det här är fråga om är vuxna människor som själva bör kunna avgöra i vilken utsträckning de skall sätta sig i skuld. Frågan om skuldsättningens storlek bör i och för sig bedömas och avvägas av den enskilde individen — ej av samhället. I den mån samhällets medverkan kräves måste dock en gräns sättas. För vår del föreslår vi att studielån skall kunna erhållas till ett belopp av 6 500 kr. per år i dagens penningvärde för dem som följer föreskriven studietakt. Vid studiernas början bör lån beviljas var och en som vunnit inträde på viss utbildningslinje.

Enligt vår mening bör all behovsprövning i samband med erhållandet av studielån slopas. I motsats till departementschefen kan vi således ej tillstyrka att behovsprövning med hänsyn till den egna eller makens ekonomi skall bibehållas. Den enda prövning som i detta sammanhang bör förekomma är en prövning i förhållande till studieresultat, där statsstipendienämndernas praxis bör vara vägledande. Departementschefen framhåller riskerna för »skeninskrivningar» ifall ifrågavarande behovsprövning slopas. Dessa risker kan emellertid aldrig helt elimineras genom att vissa kategorier utestängs från detta creditsystem. Däremot är många orättvisor behäftade med ifrågavarande behovsprövning. Särskilt orimligt förefaller det att inkomsten hos den icke studerande maken i detta sammanhang skall verka diskvalificerande. Att en studerande som på grund av stor kapacitet och

energi och kanske under betydande uppoffringar kan bedriva studier parallellt med yrkesarbete skall »bestraffas» på så sätt att möjligheterna att erhålla studielån går förlorade är ett annat exempel på de orimligheter som är förknippade med en behovsprövning som den i propositionen föreslagna.

Beträffande studielånen bör statlig kreditgaranti ställas för att svårigheter för de studerande ej skall uppstå då det gäller att erhålla krediter. Nuvarande institutionella ram bör bibehållas, dvs. lånen bör upptagas i de vanliga kreditinstituten. Amorteringsreglerna bör ändras i förhållande till vad som gäller inom nuvarande garantilånesystem i syfte att åstadkomma en till återbetalningsförmågan bättre anpassad återbetalning av lånen. Amorteringstiden bör variera mellan 10 och 20 år beroende på skuldbördans storlek. Periodisering av amorteringarna bör ändras så att de tyngsta amorteringarna icke inträffar i början av amorteringsperioden. Möjligheterna till anstånd med amorteringar respektive avskrivning av lån bör förbättras, varvid nuvarande principer kan vidareutvecklas.

Enligt departementschefens förslag skall studielånen vara räntefria. De skall emellertid återbetalas i aktuellt penningvärde, dvs. lånen kommer att vara värdefasta. En garantiregel gör dock att den totala återbetalningen beräknas på vanligt sätt efter gällande bankränta. I och för sig är tanken på värdefasta lån intressant, men vi anser det icke lämpligt att försök med denna låneform göres på detta speciella område. Om försök skall göras med låneformen, bör låntagarna ha fritt val på lika villkor, men den möjligheten kommer de studerande ej att ha enligt det föreslagna systemet. Det måste vidare anses önskvärt att låneformerna för t. ex. gymnasister och högskolestuderande icke blir olika. Vi föreslår därför att lånen skall löpa med gällande bankränta.

Tentamenspremier

Som tidigare nämnts kan vi ej finna något hållbart socialt motiv för att en del av studielånen generellt skall efterskänkas. Vi avvisar sålunda varje form av studielön. Vi anser likaså att generella stipendier ur rekryterings-synpunkt är omotiverade. Däremot bör det ligga i samhällets intresse att satsa på sådana studiestimulerande åtgärder som kan leda till en effektivare studiegång utan att kräva statlig studiekontroll eller i övrigt inkräkta på den enskildes frihet. Denna motivering är enligt vår mening den enda hållbara för införandet av ett generellt studiestöd. Ett examenspremiesystem utgör i detta avseende en god stimulans. Inpassat i det nuvarande undervisningsväsendet i dess helhet anser vi emellertid ett tentamentspremiesystem utgöra en ännu lämpligare form, eftersom det tillgodoser den enskildes rätt att själv avgöra studieinriktning, studietakt m. m. i större utsträckning än vad fallet är med examenspremier. Vi föreslår därför införandet av ett tentamentspremiesystem, där de studerande oavsett hur de finansierar sina studier efter en viss etapp på vägen mot slutmålet, examen,

erhåller en premie. Dessa etapper bör utgöras av läsår för studerande inom skolformer med bunden undervisningsgång, dvs. utbildningsanstalter som seminarier eller dylikt. Beträffande studerande inom skolformer som exempelvis universitet där en friare studiegång tillämpas, bör tentamenspremier beräknas enligt följande principer. För varje primärexamen beräknas ett visst belopp i förhållande till normalstudietidens längd och visst normalbelopp per år. Detta belopp divideras med antalet i denna examen ingående tentamina (ej deltentamina), och den kvot som därvid erhålles utgör ifrågasvarande premie. Därest det för viss examen — t. ex. filosofie magisterexamen — icke kräves ett fixt antal tentamina utan viss betygssumma, bör antalet betygsenheter ligga till grund för beräkning av kvoten och det vid viss tentamen erhållna betyget för tentamenspremiens storlek, dock med den begränsningen att de sammanlagda tentamenspremierna ej må överstiga det för examen fastställda normalbeloppet.

Omedelbart efter avslutad tentamen bör den studerande äga rätt att utfå premie.

Vi föreslår att tentamenspremier motsvarande ett belopp av 1 000 kr. per normalstudieår skall utgå till studerande inom ifrågasvarande skolformer enligt de riktlinjer som ovan angivits. Det bör ankomma på statsstipendienämnderna att med ifrågasvarande förslag som grund utfärda närmare anvisningar och bestämmelser.

Exempel 1. Normalstudietidens längd: 6 år

Antal tentamina: 10

Normalbeloppet (1 000 kr.) x antalet normalstudieår (6) = det totala premiebeloppet (6 000 kr.)

Totalbeloppet (6 000 kr.): antalet i examen ingående tentamina (10) = tentamenspremiens (600 kr.).

Enligt ovanstående exempel skall efter varje avslutad tentamen utgå en premie å 600 kr.

Exempel 2. Normalstudietid 4½ år

Antal erforderliga betygsenheter 6

Normalbeloppet (1 000 kr.) x antalet normalstudieår (4½) = det totala premiebeloppet (4 500 kr.).

Totalbeloppet (4 500 kr.): antalet betygsenheter (6) = tentamenspremiens per betygsenhet (750 kr.).

För den som avlägger en 2-betygstentamen utgår alltså en tentamenspremie på 1 500 kr. Betygssumma utöver 6 medför här ingen ytterligare premie.

Beträffande studier utom riket. Med hänsyn till bl. a. svårigheterna att värdera den utländska utbildningen och att kontrollera studielämplighet och studieresultat förordar departementschefen att studiemedel skall beviljas svensk studerande för studier utomlands endast i de fall när dessa studier icke med lika stor fördel kan bedrivas vid svensk läroanstalt.

Enligt vår mening bör studiemedel beviljas svensk studerande för studier utomlands i de fall när dessa studier kan bedrivas vid utländsk utbildningsanstalt med lika stor fördel som vid svensk sådan.

Övrigt

Det *indirekta statliga studiestödet* berörs inte av den föreliggande propositionen. Med tillfredsställelse noteras emellertid att ecklesiastikministern har tillsatt en särskild arbetsgrupp för att utreda hälsovårdsproblemen för studenterna liksom vissa frågor som speciellt berör studentfamiljerna. Det är uppenbart att det föreligger ett starkt behov av att bygga ut såväl den somatiska som den psykiska läkarvården. Tandläkarvården liksom motionsidrottens betydelse är andra problem som aktualiseras i sammanhanget, och av särskild vikt torde det vara att lösa de svårigheter som uppstår för studentfamiljer med barn. I första hand kan i detta sammanhang pekas på behovet av barndaghem. Den väsentliga frågan torde vara vem som skall bära ansvaret för en erforderlig upprustning på de nämnda områdena. De direkt berörda kommunerna vill många gånger icke ensamma påta sig ansvaret för kostnaderna under hänvisning till att många andra än den egna kommunens studenter berörs. Det synes därför naturligt att staten i första hand får bära ansvaret för ifrågavarande studiesociala åtgärder.

För *studerande utöver akademisk primärexamen* är det viktigt att samhället erbjuder bättre villkor än goda lånemöjligheter och tentamenspremier. I detta fall kan med skäl talas om behovet av rekryteringsfrämjande åtgärder. Det synes nödvändigt med en höjning av doktorand- och licentiatstipendierna, i första hand så att dessa utgår under årets samtliga månader och ej blott som nu under nio. Det kan erinras om att motion (II: 611) i detta syfte framlagts för innevarande års vårriksdag, varför vi ej här avser att framlägga några yrkanden.

Vi vill slutligen erinra om att dagens studerande väsentligen härrör ur de särskilt höga födelsekullarna från 1940-talets mitt, vilket aktualiserar behovet av speciella åtgärder av provisorisk natur för att tillgodose den under några år framåt särskilt stora tillströmningen till anstalter för postgymnasial utbildning.

De ekonomiska verkningarna av vårt förslag

För den enskilde studeranden kommer den ekonomiska betydelsen av den av oss föreslagna avdragsrätten att vara beroende av hans inkomstläge. Utgår man från en studerande som efter avlagd examen kommer in i den reglerade befordringsgången, kan man räkna med att han under de år han åtnjuter avskrivningsrätt har en genomsnittlig marginalskatt enligt nuvarande skatteskalor å ca 38 %. Den genomsnittliga årliga skattelättnaden för honom under avskrivningsperioden blir vid 5 års normalstudietid ca 1 500 kr. Beaktar man de progressionssänkningar som enligt uppgift kom-

mer att föreslås av allmänna skatteberedningen, skulle motsvarande skattelättnad bli ca 1 200 kr. I det fall denne studerande under hela avskrivningsperioden skulle ha inkomst som statligt beskattades inom det lägsta skiktet i skatteskalorna, blir den genomsnittliga skatteprocenten 25 och skattelättnaden alltså ca 1 000 kr. per år. Givetvis kan inkomstläget under något eller några av de 5 år under vilka avskrivning sker vara högre än vi här utgått från, vilket innebär att den faktiska skattelättnaden blir större än som angivits.

Vid en normal studiegång erhålles enligt vårt förslag en tentamenspremie å 1 000 kr. Sammanlagt erhåller sålunda en studerande, som följer den normala studiegången å det postgymnasiala stadiet, en större förbättring av sin ekonomi genom våra förslag än genom regeringens. Detta gäller även om hänsyn tages till den ränteförlust som må ligga i att avdragsrätten kan tillgodogöras först efter studiernas avslutande.

Enligt vårt förslag skall avdragsrätt med avseende å studiekostnader första gången tillämpas beträffande inkomståret 1964 och sålunda vid 1965 års taxering. Bortsett från att avdragsrätt i något fall kan påverka eventuella fyllnadsinbetalningar före den 1 maj 1965, får vårt förslag i förevarande hänseende ingen som helst betydelse för statens del förrän budgetåret 1965/66. Förslaget till tentamenspremier motsvarar, räknat på det antal studerande som enligt regeringens förslag skall erhålla studiebidrag å 1 750 kr., en kostnad av ca 21 milj. kr. Enär vi förordat ett borttagande av inkomstprövningen, får beloppet räknas upp, uppskattningsvis till 26 milj. kr. För budgetåret 1964/65 kan sålunda genom våra förslag beräknas uppkomma en utgiftsbesparing för statens del på 10 milj. kr. För kommande budgetår, då bidrag skall beräknas för helt i stället för halvt budgetår samt för en vidgad krets studerande, kan skillnaden beräknas till ett belopp mellan 25 och 30 milj. kr. Det inkomstbortfall som då uppkommer på grund av avdragsrätten enligt vårt förslag kan totalt sett uppskattas till samma belopp. Eftersom det emellertid i detta belopp även ligger den beräknade effekten å kommunernas skatteinkomster, blir verkningarna för statens del betydligt mindre än här sagts, såvitt icke kompensation kommer att lämnas till kommunerna.

Det kan sålunda konstateras att våra i motionen framlagda förslag inte kommer att innebära ens framdeles en större påfrestning på statsfinanserna än de i propositionen nr 138 framlagda. Detta sammanhänger väsentligt med att avdragsrätten har en eftersläpande verkan, som får särskild betydelse i ett läge då antalet vid postgymnasiala läroanstalter studerande befinner sig i snabb stegring.

Med åberopande av vad vi ovan anfört hemställer vi,

att riksdagen måtte

1. med avslag å Kungl. Maj:ts förslag till studiemedelsförordning i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl.

Maj:t måtte till innevarande års höstriksdag framlägga förslag till studiemedelsförordning med beaktande av de yrkanden och riktlinjer vi framlagt i denna motion;

2. a) med avslag å Kungl. Maj:ts förslag om statlig lånegivning till studerande å det postgymnasiala stadiet besluta, att statlig kreditgaranti skall ställas för studielån, som med gällande penningvärde uppgår till 6 500 kr. per läsår, utan prövning av den studerandes eller i förekommande fall dennes makes inkomst eller förmögenhet samt i övrigt enligt de i motionen angivna riktlinjerna,

b) avslå Kungl. Maj:ts förslag att garantilånenämnden skall upphöra med utgången av juni 1964;

3. med avslag å Kungl. Maj:ts förslag om ett studiebidrag på 1 750 kr. besluta, att till studerande å det postgymnasiala stadiet skall utgå tentamenspremier, motsvarande 1 000 kr. per normalstudieår, utan prövning av den studerandes eller dennes makes inkomst eller förmögenhet samt i övrigt enligt de i motionen angivna riktlinjerna;

4. a) besluta att avdrag för studiekostnader skall medges i förhållande till ett belopp, motsvarande 4 000 kr. per normalstudieår, samt i övrigt enligt de i motionen angivna riktlinjerna,

b) i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte till innevarande års höstriksdag framlägga förslag till sådana ändringar i skatteförfattningarna som må föranledas av bifall till förslaget under 4. a);

5. besluta att ovan nämnda studieförmåner skall kunna komma sådan svensk medborgare till godo som bedriver studier vid utländsk utbildningsanstalt;

6. a) till *Studiebidrag m. m.* för budgetåret 1964/65 under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 339 000 000 kronor,

b) avslå Kungl. Maj:ts förslag att till *Studiemedelsfonden* för budgetåret 1964/65 under statens utlåningsfonder anvisa ett investeringsanslag av 89 000 000 kronor; samt

7. i övrigt beakta vad i denna motion anförts.

Stockholm den 27 april 1964

Gunnar Heckscher

Gösta Bohman

Leif Cassel

Tage Magnusson

Rolf Eliasson

Eric Nilsson

Nils G. Fröding

Karin Wetterström